

КРАХ ЛЮДИНИ

ДАДЗАЙ ОСАМУ

Переклад з японської
Анастасії Скотар

Житомир
«Морфеус»
2023

УДК 821.521'06-31=161.2

Д14

Перекладено за виданням:

底本: 太宰治 “人間失格” 新潮社, 1952.

Дадзай Осаму.

Д14 Крах людини : повість. — Житомир : Морфеус,
2023. — 108 с.

ISBN 978-617-95297-9-5

«Крах людини» — один із знакових творів японської літератури.

Осаму Дадзай (1909–1948) розповідає почасти автобіографічну історію молодого чоловіка Йодзо: мистецтво — жінки — алкоголь — соціальне відчуження — депресія — самогубство.

Автор розкриває людське лицемірство, банальність, байдужість, через які так легко спіткнутися. Тож важливо не стати блазнем і не втратити себе.

Повість уперше виходить в українському перекладі. Вона зацікавить усіх шанувальників якісної літератури та шукачів сенсів.

УДК 821.521'06-31=161.2

ISBN 978-617-95297-9-5

© Морфеус, 2023

© Скотар А. Д., переклад, 2023

© Сичевська В. В., обкладинка, 2023

Дадзай Осаму (справжнє ім'я — Цушіма Шюджі) народився 19 червня 1909 року в містечку Канагі префектури Аоморі, на півночі Японії. Після смерті батька у 1923 році перебрався до Хірошіми, де навчався в старшій школі, а згодом в університеті, вивчаючи літературу.

Як письменник, Цушіма Шюджі не хотів використовувати родове ім'я. Гортаючи збірник класичної японської поезії «Манйошю», він натрапив на вірші

поета Дадзая, який дуже любив алкоголь і оспівував його у своїх віршах. Відчувши у ньому рідну душу, вирішив взяти «Дадзай» собі за прізвище. Ім'я частково лишив своє: японською «Шюджі» записується двома ієрогліфами — 修治; він лишив другий — і його прочитання змінилося на «Осаму».¹ Так і з'явився псевдонім Дадзай Осаму: 太宰治.

Великий вплив на Дадзая справив майстер саркастичних оповідань і повістей Акутагава Рюноске. Звістка про його самогубство цілковито змінила життя молодого шанувальника. Замість навчання, Дадзай Осаму кинувся в розпусне життя, наркотики, алкоголь, навіть здійснив спробу самогубства, однак вижив. Зрештою, він повернувся до навчання та вступив до Токійського (на той час імператорського) університету, вивчав французьку літературу. Протягом усього життя Дадзай повертався до алкоголю й наркотиків, двічі одружувався і мав двох коханок. Своє життя він обірвав напередодні тридцять дев'ятого дня народження.

Літературний доробок Дадзая налічує чимало творів, найвідоміші з-поміж них: «Крах людини» (1948), «Сонце на заході» (1946) та «Біжи, Мелосе!» (1940).

Повість «Крах людини» написано в 1948 році, коли японський побут надзвичайно відрізнявся від побуту сучасного світу. Проте труднощі й питання, з якими стикається головний герой Йодзо — і в особистому житті, і в соціальному — залишаються незмінними. Чи здатна людина зрозуміти інших? Чи може досягнути їхні страждання, вловити їхні справжні почуття? Що вза-

¹ В японській мові кожен ієрогліф має кілька прочитань, які змінюються, залежно від того, чи він використовується як частина слова разом з іншими ієрогліфами, чи як окреме слово. Тож окремо ієрогліф 治 може читатися як [осамару], [осаму] і має значення «володарювати», але разом з ієрогліфом 修 [шю] «керувати» читатиметься [джі], тож повне ім'я 修治 буде читатися «Шюджі».

галі означає «бути людиною»? Як нею стати і як не зазнати краху в рутині?

Події у творі відбуваються в 1930-х роках, коли Японія переживала політичну кризу і заборону марксизму (яким, до речі, цікавився Дадзай), а водночас світову економічну кризу, що дотягнулася й до Токію. Тодішнє життя пересічних японців було сповненим переживань та невпевненості в завтрашньому дні. На цьому похмурому тлі головний герой намагається знайти себе та досягнути людей навколо, що, звісно, ніколи не легко.

«Крах людини» написаний у сповідальній, щоденниковій манері (від першої особи) і вважається напівавтобіографічним твором: чимало подій у ньому перегукуються з життям автора, показують таємниче ество людини таким, яким бачив його Дадзай.

Твір «Крах людини» вважається класикою сучасної літератури і є надзвичайно популярним в Японії та її межах. Його перекладено понад 60 мовами світу. Екранізовано в 1978, 2010 та 2019 роках (Японія).

Крім того, твір має дві аніме-адаптації, одна з яких виконана в жанрі наукової фантастики. Наприклад, в популярній манзі та аніме-серіалі «Бродячі пси літератури» Дадзай постає одним із головних героїв; саме його аніме-портрет прикрашає обкладинку одного з останніх видань «Краху людини» японською.

В аніме-крамницях Акіхабари (одна з найбільших у світі торговельних зон електронної, комп'ютерної техніки, аніме) продаються постери із зображенням Дадзая.

Гадаю, що для японців, які не схильні розкривати іншим свої внутрішні переживання, книга «Крах людини» є своєрідним заспокійливим, адже показує, що вони не самі в цьому світі. Звісно, кожен читач по-трактує її через призму власних поглядів та життєвого

досвіду, але я певна: незалежно від ставлення до головного героя чи автора, кожен знайде в цій історії щось для себе...

Українською мовою видано дуже мало японських творів. Тож стати перекладачкою першого українського видання повісті «Крах людини» Дадзая Осаму — велика честь для мене. Твір написаний хаотичною, заплутаною японською, і я старалася якнайточніше передати настрій та плин думок автора та його персонажів. Щиро сподіваюся, що мені це вдалося.

*Анастасія Скотар,
перекладачка*

Ябачив три світлини цього чоловіка.
На першій, мабуть, із часів його дитинства — припустімо, що хлопчині на ній років з десять — він, оточений різними дівчатами (уявляю, що це його сестри: старші, молодші, а також двоюрідні), стоїть у парку біля ставка. Одягнений у смугасті хакама¹, голова нахилена ліворуч десь на тридцять градусів,

¹ Хакама — традиційні широкі чоловічі штани у складку.

а на обличчі застигла неприємна посмішка. Неприємна?.. А проте людина нечуйна (тобто така, що не має відчуття прекрасного і потворного), скаже без надмірної цікавості чи інших емоцій:

— Милий хлопчина, еге ж?

Позаяк у його посмішці можна побачити тінь так званої «миловидності», не скажеш, що такі слова цілковито пусті, хоча й допевне, що комплімент цей надмірний; та якби цю світлину побачила людина, яка має бодай якесь естетичне чуття, з першого погляду вона пробурмотіла би:

— Що за неприємне дитя.

І, цілком імовірно, навіть гидливо відкинула б геть світлину, наче відкидає подалі бридку гусінь.

І що довше дивишся на ту посмішку, тим підозрілішою, химернішою вона видається. Та й узагалі — це не посмішка. Хлопчина анітрохи не усміхнений. Доказом цього є його руки — обидві долоні міцно стиснуті в кулаки. Людина не усміхатиметься, стискаючи кулаки. Це лис. І посмішка лиса. Всього лиш потворні зморшки на обличчі.

Той вираз на його обличчі був таким дивним, ба навіть брудним, так дратував, що захотілося назвати його «зморщеним паничем». Я ще ніколи не зустрічав дитини з настільки химерним виразом обличчя.

На другій світлині він зовсім інакший, що неможливо стримати подив. Виглядає студентом. Чи це світлина із часів старшої школи, чи університету — незрозуміло, однак студент на ній жажливо прекрасний. І, знову ж таки, дивовижно, та він геть не сприймається живим. Одягнений у шкільну форму, з нагрудної кишені визирає біла хустинка, сидить, схрестивши ноги, на плетеному кріслі і, знову ж таки, посміхається. Цього разу — це не зморщена усмішка лиса, посміхається юнак вправно, гарно... та все одно не так, як жива

людина. Наче немає в ньому того відчуття завершеності — чи то ваги крові, чи то терпкості життя. І саме тому він посміхається так, наче легкий навіть не як птах, а як лиш одна його пір'їнка. Одне слово, відчувається він немов штучно створена річ. Можна було б сказати, що він... претензійний? Ні, недостатньо влучно. Поверховий? Не те. Жіночний? Не те. Ошатний? Звісно, і це не те. А до того ж, якщо добре придивитись, усе ж і від цього студента відчувається щось химерне, неприємне, як тоді, коли оповідають у темряві страшні історії. Я ще ніколи не зустрічав такого химерного й водночас прекрасного юнака.

Третя світлина найдивніша. Вік його тут уже наче й не вгадати. У волоссі видніється кілька сивих пасом. Він сидить у вкрай брудній кімнаті (на світлині видно стіни, настільки перекошені, що ось-ось упадуть), обидві руки простягнуті над невеликою хібачі¹. Цього разу — не посміхається. Його обличчя взагалі нічого не виражає. Від цієї неприємної світлини аж віяло чимось лихим: наче не людина, а мрець сидить, простягнувши руки над пічкою. Та й це ще не вся дивина. Позаяк цього разу обличчя досить добре видно, я нарешті зміг детально його роздивитися: чоло — звичайне, зморшки на ньому — теж звичайні, брови — звичайні, очі — звичайні, ніс, рот, підборіддя — усе звичайне! Ох, це обличчя не лише не має виразу, від нього взагалі жодного враження не лишається. Жодної особливості. Щойно я заплющу очі — воно одразу ж зникне з моєї пам'яті. Я зможу згадати кімнату й маленьку плитку, та спогади про обличчя їхнього власника розвіються, наче туман, і як би я не намагався, що б не робив, а згадати його не зможу. Навіть намалювати його не вийде. Розплющую очі. Ні, думки «Ось як

¹ Хібачі — старовинна кругла плита на дрова, її використовували для обігріву та приготування їжі й чаю безпосередньо в кімнаті.

він виглядав!» не виникає, і полегшення не приходить. Відверто кажучи, таке лице не згадаєш, навіть побачивши його вдруге. Лише роздратуєшся і захочеш чимшвидше відвернутися.

Гадаю, що навіть «тінь смерті» залишить більший відбиток на обличчі. Та що там, заміни людське лице на конячу морду, — і та матиме більше виразності. Хай там як, а від цієї світлини тільки сироти на шкірі виступають і настрій псується. Все ж я ще ніколи в житті не зустрічав чоловіка з таким химерним обличчям.

Моє життя пройшло сповнене сорому. Я зовсім не розумів, що таке людський побут. Навіть поїзд я вперше побачив уже досить дорослим, позаяк народився в невеликому селі регіону Тохоку. Безліч разів я підіймався і спускався із залізничного мосту, геть не розуміючи, що це всього лише шлях, щоб перейти колії. Мені здавалося, що це якась заморочена розвага, закордонна забавка, яку збудували для ошатності й ні для чого більше. І вважав я так

доволі довго. Для мене ці підймання і спускання були неабиякою розвагою, наче з усіх послуг, що надає залізниця, саме цей міст був найбільшим шиком. Зрештою, коли я дізнався, що це не більш як цілком банальні сходи, по яких пішоходи переходять колії, цікавість до них миттєво згасла.

Коли ще дитиною у книжці-картинці я вперше побачив метро, то вирішив, що його створили зовсім не з необхідності, а просто тому, що їздити під землею — значно цікавіше, аніж їздити на її поверхні.

Я був хворобливою дитиною, і провів чимало часу роздивляючись простирадла, наволочки, підковдри: вони завжди видавались мені надзвичайно нудними прикрасами. Десь у двадцять років я нарешті зрозумів, що це були на диво практичні товари. Таким чином я із сумом відкрив для себе похмурий феномен людської ощадливості.

Я також не знав, що таке голод. Не маю на увазі, що ріс у цілковитому достатку чи ще якусь подібну дурню, ні-ні. Просто я геть не розумів, що таке це «відчуття голоду». Звучить дивно, та я сам не помічав, що хочу їсти. І в початковій школі, і в середній щоразу, коли я повертався додому, хтось зустрічав мене співчутливими розповідями про те, яким голодним він повертався зі школи у свій час, та пропонував пригоститися зацукрованими бобами, бісквітами чи хлібом. Як вроджений підлабузник, я бурмотів у відповідь, що зголоднів і закидав до рота бодай із десять бобів, хоча насправді геть не розумів, що ж це таке — бути голодним.

Звичайно, я вживав достатньо їжі, та не пригадую жодного разу, щоб робив це з відчуття голоду. Якщо мені скажуть, що це рідкісна страва — з'їм. Скажуть, що це вишукана страва — з'їм. Як чимось пригощають, то, навіть коли доводиться їсти через силу, —

я це їм. Та насправді найболіснішою порою для мене були сімейні трапези: сніданки, обіди й вечері.

Моя родина — усього нас було десятеро — вишиковувалась у два ряди за столом у непривітній їдальні нашого сільського будинку. Як наймолодший, я сидів за найвіддаленішим краєм столу в цій темнуватій похмурій кімнаті, і щоразу мене пробирав холод від вигляду десяти людей, які не промовляючи ані слова, тихо споживали свою їжу. До того ж, у селі панує застаріле мислення, і всі страви, навіть додаткові закуски, завжди були наперед визначеними, а чогось незвичного чи вишуканого годі було й чекати. І з часом я почав боятися сімейних трапез. Я сидів на своєму місці за низьким столом, тремтливими від холоду руками підносив невеликими шматками їжу до рота, ковтав і все роздумував, навіщо ж люди так старанно їдять аж тричі на день, та ще й так суворо схиливши обличчя, відкушують шматок за шматком, мовби це якийсь особливий ритуал для вшанування духів нашого роду — навіть такі думки зринали в моїй голові.

Запевнення в тому, що як не їстимеш — помреш, звучало для мене не більше як залякування. Таке ось марновірство (для мене це й досі лише забобон), а проте, воно завжди наганяло на мене хвилювання та страх. Без їжі людина помре, тож вона мусить працювати, заробляти на їжу та їсти як слід. Не було для мене виразу, що звучав би більш загрозливо та викликав би більше незрозуміння, аніж цей.

Тож виходить, що я досі не розумію сенсу людської діяльності. Наче саме уявлення про щастя в моїй голові, та уявлення про щастя в головах усіх інших людей, — цілковито відмінні. Ця думка, це хвилювання не давало мені заснути ночами, примушувало мене крутитися з боку на бік і стогнати, майже божеволіти. Чи я щасливий? Ще з дитинства я часто чув від інших

який я, мабуть, щасливий, та я завжди відчував себе наче в пеклі, натомість усі ці інші люди виглядали в моїх очах незрівнянно задоволенишими життям.

Я навіть уявляв собі, що всередині мене є цілих десять згустків нещастя, і якби хтось із цих людей навколо взяв на себе бодай один, його б цілком вистачило, аби забрати його життя.

Одним словом, я не розумію. Не маю жодного уявлення про те, які страждання відчувають люди навколо. Чи це практичні страждання, проблеми, які можна вирішити просто наявністю їжі? Але ж, можливо, саме це і є найбільшим пеклом, найстрашнішою мукою, яка перевершує навіть ті десять згустків нещастя в мені? Не знаю, не розумію, проте люди якось спроможні жити далі, не вкорочуючи собі віку, не божеволіють, обговорюють політику, не впадаючи у відчай, не здаються і продовжують жити звичним життям. Хіба ж вони не страждають? Невже всі вони змогли стати цілковитими егоїстами, і впевнені, що так і має бути? Хіба ж вони ніколи не сумніваються в собі? Як так, то, певно, життя їхнє легше, але чи дійсно це їх сповна задовольняє?.. Не знаю. Міцно сплять уночі, прокидаються зранку бадьорими, які ж сни вони бачать? Про що думають зранку в дорозі — про гроші? Та ну, не тільки ж про це, мусить бути щось іще, адже хоч і траплялася мені думка, що людина живе заради їжі, однак ніколи не чув, що заради грошей... Хоча, це як подивитися... Ні, навіть так не розумію... Чим більше я про це думаю, тим більше мені здається, що я цілковито відмінний від інших, і це приносить лише неспокій і страх. Я практично не здатний на розмову з людьми навколо. Що і як саме варто казати — для мене таємниця.

Зрештою, я подумав про блюзнірство.

Це був мій останній прояв любові до оточуючих. Я боявся людей надзвичайно сильно, а водночас не міг

просто відвернутися від них. Завдяки блюзнірству я нарешті зміг створити тонку нитку зв'язку між нами. Що б не трапилось, зовні я намагався посміхатися: ця мить цілковитої кризи (адже шансів, що це спрацює, було б добре, якщо один із тисячі) — це й була моя особлива, відчайдушна послуга для інших.

Ще з дитинства, навіть стосовно власної родини, я нітрохи не міг уявити їхні страждання чи думки, лише жахався їх і не витримував цієї незручності між нами, тож врешті-решт у мені народився блазень. Якщо миті я став дитиною, що не промовила жодного щирого слова.

Як поглянути на світлини з того часу, то видно, що всі члени моєї родини мають серйозні обличчя, і тільки я скривив своє в неприємну посмішку. Тоді я був ще юним сумним блазнем.

До того ж, що б мені не казали родичі, я жодного разу не відповів їм. Навіть найменше зауваження наче било мене блискавкою, — я мало не втрачав розум, яка вже там відповідь! Те дрібне зауваження було для мене озвученою «істиною», і позаяк сам я не мав сили промовляти щось таке важливе, то навіть дійшов до думки, що ніколи не зможу жити разом із людьми. Я не міг ані дискутувати, ані виправдовуватись. Коли мені говорили щось погане, то в голові тільки й крутилася думка, що це саме я щось неправильно зрозумів, тож я мовчки ковтав образи, а тим часом усередині мене все палало в агонії від страху.

Зрозуміло, що нікому не приємно вислуховувати критику чи сердиті зауваження у свій бік, та я бачу в обличчі того, хто злиться, справжню людську подобу, страшнішу від лева, крокодила чи навіть дракона. Зазвичай люди її приховують, та все ж проявляють за певних обставин свою тваринну природу. Мовби коро-
ва, що мирно дрімає у траві, як раптом голосно лясне